

Između socijalizma i liberalizma: komparativna analiza kaznenih politika Republike Hrvatske i SFRJ kroz prizmu verbalnog delikta i govora mržnje

Živković, Lana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:489305>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-08**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Prijediplomski studij politologije

ZAVRŠNI RAD

Između socijalizma i liberalizma: komparativna analiza kaznenih
politika Republike Hrvatske i SFRJ kroz prizmu verbalnog delikta i
govora mržnje

Mentor: prof. dr. sc. Krešimir Petković

Studentica: Lana Živković

Zagreb
Rujan, 2024.

Izjavljujem da sam završni rad „**Između socijalizma i liberalizma: komparativna analiza kaznenih politika Republike Hrvatske i SFRJ kroz prizmu verbalnog delikta i govora mržnje**“, koji sam predala na ocjenu mentoru **prof. dr. sc. Krešimiru Petkoviću**, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS-bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštovala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Lana Živković

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorijski okvir - sloboda izražavanja kao temeljno ljudsko pravo	3
2.1. Sloboda u ustavnopravnom poretku.....	3
2.2. Pojam slobode izražavanja	4
2.3. Opravdanost ograničavanja slobode izražavanja	5
3. Verbalni delikt u SFRJ	6
3.1. Ideološki temelji verbalnog delikta.....	6
3.2. Pravno određenje verbalnog delikta.....	8
3.2.1. Neprijateljska propaganda.....	9
3.2.2. Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti	11
3.2.3. Povreda ugleda SFRJ.....	12
3.3. Sudska praksa u kontekstu verbalnog delikta	13
4. Govor mržnje u Republici Hrvatskoj	16
4.1. Hrvatski ustavnopravni okvir slobode izražavanja.....	16
4.2. Definicija i zakonska regulacija govora mržnje	18
4.2.1. Govor mržnje u europskom kontekstu	19
4.2.2. Pogled hrvatskog zakonodavnog okvira na govor mržnje	20
4.3. Sudska praksa u kontekstu govora mržnje	23
5. Zaključak.....	28
Literatura	29
Sažetak.....	34

1. Uvod

Sloboda izražavanja predstavlja jedno od temeljnih prava u spektru kodificiranih ljudskih prava i sloboda, čije je postojanje i očuvanje ključno ne samo za intelektualni i duhovni razvoj svakog pojedinca, već i za opstojanje i napredak demokratskog i pluralističkog društva. Sukladno tome, ono je adresirano u svim ključnim međunarodnim, regionalnim i nacionalnim dokumentima o ljudskim pravima (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 436), a krajem prošlog stoljeća, nadopunjeno je i tzv. funkcionalno-demokratskim pravom građana „da budu informirani“, koje pretpostavlja pravo građana da *šire* pojedine informacije, ali istovremeno i da ih *primaju* (Alaburić, 2002: 1).

Iako se pravo na slobodu izražavanja ne odnosi samo na one informacije koje se primaju s lakoćom i koje slušatelj „želi čuti“, odnosno one koje se smatraju pozitivnima ili pak nevažnima, već i na one koje vrijeđaju, šokiraju i uznemiravaju slušatelja i širu javnost (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 436), pravo na slobodu govora ne treba smatrati apsolutnim i neograničenim (što svojim sadržajem potvrđuju i prethodno navedeni međunarodni dokumenti i sporazumi) te tako ono, s obzirom na mogućnost zloupotrebe, a samim time i negativne posljedice za pojedinca i društvo, u demokratskim društvima podrazumijeva određene „dužnosti i odgovornosti“. Prema Alaburić, navedeno je u skladu s načelom od kojeg polazi svaka država vladavine prava, a koje nalaže da je „svačije pravo i sloboda ograničeno pravom i slobodom drugoga“, čemu onda iznimka nije niti sloboda izražavanja (Alaburić, 2002: 2).

S druge strane, o tome koliko je ograničavanja slobode govora uistinu osjetljivo područje pokazuju i brojni kritičari koji naglašavaju kako se i dalje radi o sferi koja, upravo zbog činjenice da se i dalje različito regulira u različitim nacionalnim zakonodavstvima, ostavlja značajan prostor za zloupotrebu od strane država i njezinih aktera, i to s ciljem da se, bez primjerenog (unaprijed predviđenog) opravdanja, uspostavi politički nadzor nad javnim diskursom (Kulenović, 2016: 13). Pritom, Munivrana Vajda naglašava kako je navedeno pitanje posebno osjetljivo u državama koje imaju povijesno iskustvo s totalitarnim režimima te u kojima koncept ograničavanja slobode govora vrlo lako budi sjećanja na „politički motivirane progone neistomišljenika“, zbog čega nerijetko dolazi do njegovog neodobravanja (Munivrana Vajda, 2013: 132).

U kontekstu slobode govora kao temeljnog ljudskog prava, upravo je kaznena politika javna politika koja svojim sadržajem odražava najviše vrijednosti pojedinog društva. Naime, riječ je o politici, na koju se nerijetko referira kao i na „politiku kažnjavanja“, čiji je zadatak pojedina ponašanja odrediti kao kažnjiva, sukladno njima oblikovati kaznene norme, a u konačnici ih i implementirati, odnosno kažnjavati ili disciplinirati prijestupnike koji su ih prekršili. Prelaskom iz jednog političkog sustava u drugi, kao što je to slučaj u tranziciji iz socijalističkog poretka Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) u liberalno-demokratski poredak Republike Hrvatske te uzimajući u obzir i društveno-kulturne promjene su pritom nastupile, neupitno dolazi i do promjene u kaznenoj politici – kako u poimanju onoga što se smatra kažnjivim ponašanjem, tako i u samom obrascu kažnjavanja. Ipak, nepromijenjena ostaje činjenica da je svrha svake kazne poslati određenu poruku i prevenirati određeno ponašanje u ostatku populacije (Vranek i Petković, 2024: 117-118; Igrački, 2018: 641).

Poruku koju je promovirao Krivični zakon SFRJ putem zloglasnog članka 133., a koji se odnosio na tzv. verbalni delikt i koji je propisivao zatvorsku kaznu za „zlonamjerno i neistinito prikazivanje društveno-političkih prilika u zemlji“, mnogi su intelektualci suprotstavljeni tadašnjem režimu željeli ukinuti. Pa ipak, hrvatski ustavnopravni okvir također propisuje situacije u kojima je moguće ograničiti slobodu govora, kao i one u kojima je pojedino izražavanje moguće sankcionirati (Jutarnji.hr, 2023).

Stoga, cilj je ovoga rada utvrditi koliko se i na koji način prelaskom iz socijalizma u liberalno-demokratski poredak promijenilo i samo poimanje onoga što je zabranjeno govoriti, a odgovor na navedeno pitanje pružit će analiza kaznenih politika SFRJ i Republike Hrvatske, točnije politike verbalnog delikta i govora mržnje kao njihovih segmenata. Rad započinje s teorijskim osvrtom na slobodu izražavanja, predstavljajući njezine temeljne pretpostavke, kao i potencijalne granice (i razloge za samim ograničavanjem) o kojima se u znanstvenim krugovima često polemizira, nakon čega će se analizirati različiti aspekti verbalnog delikta i govora mržnje, počevši od njihove definicije i kažnjivih ponašanja na koja se odnose, sankcija koje su za njih propisane pa sve do njihove implementacije u području sudbene politike. U konačnici, analizirani objekti će se usporediti kako bi se mogao donijeti zaključak, odnosno odgovor na primarno pitanje rada.

2. Teorijski okvir - sloboda izražavanja kao temeljno ljudsko pravo

Verbalni delikt i govor mržnje, kao koncepte ograničavanja, teško je predstaviti bez prethodnog osvrt na pojam slobode, a zatim i na slobodu izražavanja, posebice način na koji je ona regulirana međunarodnim dokumentima i sporazumima, ali i u nacionalnom zakonodavstvu te uzevši u obzir pozadinu koja stoji iza samog ograničavanja, odnosno opravdanja za isto.

2.1. Sloboda u ustavnopravnom poretku

U suvremenim društvima ljudska su prava konstitucionalizirana, odnosno zajamčena na razini međunarodnih konvencija i/ili nacionalnih ustava, što znači da su sadržana u pravno-obvezujućim dokumentima te da su hijerarhijski nadređena „običnim“ zakonima, ali i da zahtijevaju postojanje primjerenog mehanizma (ustavno)sudske zaštite. Takva (najvažnija) prava i slobode definiraju se upravo kao „temeljna prava“ (Alaburić, 2002: 1; Hlebec i Gardašević, 2021: 10; Gardašević, 2016: 154-156), pri čemu suvremeno pravo samu slobodu postavlja kao temeljnu, odnosno jednu od najznačajnijih i najviših vrednota suvremenih ustava, na čijoj bi se osnovi oni trebali i tumačiti, što potvrđuje i čl. 3 Ustava RH¹. Važnost slobode u hrvatskom ustavnopravnom poretku pokazuje i činjenica da je sloboda u navedenom članku, prilikom nabrojavanja najviših vrednota, stavljena na prvo mjesto. Osim toga, iz slobode kao vrednote proizlaze sva ljudska prava i temeljne slobode, a samim time i pravo na pojedine slobode koje pojedinci ostvaruju u društvenim odnosima, za koje Ustav nalaže da ih posjeduje svatko, neovisno o svojoj „rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama“ (Ustav RH, NN 56/90).

Povrh toga, hrvatski ustavnopravni okvir slobodu tumači kao pravo „da se ne čini ništa što šteti drugome ili, još točnije, da se može činiti i koristiti sa svime onim što zakon ne zabranjuje“ (Arlović, 2016: 383). U tom svijetlu, nužno je naglasiti da dok sloboda kao vrednota jest apsolutna kategorija, prava i slobode koje se iz nje izvode, pri čemu se misli na subjektivna prava, obveze i odgovornosti, u većini slučajeva to nisu, odnosno ne mogu biti. O toj temi Mato Arlović, aktualni sudac Ustavnog suda RH, govori kako se ljudske slobode mogu naći u sukobu, a u tom trenutku sloboda jednog čovjeka treba biti ograničena slobodom drugoga, što slikovito prikazuje i izjava

¹ Članak 3. Ustava RH glasi: „Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.“ (Ustav RH, NN 56/90).

jednog od sudaca američkog Vrhovnog suda „Sloboda kretanja moje šake mora se ograničiti blizinom vaše brade.“ (Arlović, 2016: 378-379; 383).

2.2. Pojam slobode izražavanja

Kao što je navedeno u uvodnom dijelu rada, pravo na slobodu izražavanja temeljno je ljudsko pravo, predstavljajući istovremeno uvjet za razvoj demokratskog društva, ali i pojedinaca u njemu (što potvrđuje i sam Ustavni sud u svojoj odluci U-III-2827/2018), koje je proizašlo iz prava na slobodu govora i to s ciljem da osigura zaštitu onima koji se ne slažu s vlašću ili većinom u društvu (Arlović, 2016: 381), svrstavajući se u prvu generaciju ljudskih prava, a samim time i u kategoriju „negativnih prava“ (Hlebec i Gardašević, 2021: 10). Sloboda izražavanja predstavlja ujedno i nužan uvjet za realizaciju mnogih drugih prava i sloboda, a u politološkoj teoriji ona u pravilu podrazumijeva ono što se smatra temeljima drugih temeljnih sloboda, što uključuje pravo glasa, osnivanje političkih stranaka, razmjenu političkih ideja i kontrolu javnih dužnosnika (Arlović, 2016: 381).

Takva je argumentacija, koja slobodu izražavanja svrstava u temeljna prava, tripartitna. Za početak, slijedeći klasični argument Johna Stuarta Milla, moguće je navesti epistemološki razlog, a to je da sloboda govora vodi prema istini. Drugim riječima, čak i onaj govor za koji se smatra da je u potpunosti pogrešan, ima određenu vrijednost, s obzirom da omogućava obranu i utvrđivanje istine. Osim toga, nužno je naglasiti da sloboda izražavanja ima autonomnu i političku dimenziju, pri čemu se autonomija (kao drugi, odnosno moralni argument) odnosi na doprinos koji izražavanje vlastitog mišljenja, jednako kao i izloženost mišljenjima drugih, imaju u razvoju pojedinaca (njegove osobnosti). S druge strane, politička dimenzija, kao posljednji argument, koji se ujedno referira na odnos prema demokraciji, obuhvaća instrumentalnu ulogu koju sloboda izražavanja ostvaruje u razvoju i očuvanju liberalne demokracije i njezinih institucija, ali istovremeno i konstitutivnu vrijednost u osiguranju legitimnosti demokratskog poretka, s obzirom na to da država ne može zahtijevati od građana da se podvrgnu zakonima koji su usvojeni dok su oni, ograničavanjem slobode govora, bili isključeni iz demokratske deliberacije o tim istim zakonima (Kulenović, 2016: 22-24). U svezi s time, moguće je uočiti i kako su navedene dimenzije slobode izražavanja neodvojive te tako politička ovisi o autonomnoj budućnosti da pojedinac može postati aktivan član političke zajednice tek pošto razvije vlastitu osobnost i usvoji vrijednosti do kojih

drži, dok je taj isti razvoj pojedinca, odnosno autonomna dimenzija, teško moguć u sustavu koji nije liberalno-demokratski (Hlebec i Gardašević, 2021: 10).

2.3. Opravdanost ograničavanja slobode izražavanja

Unatoč činjenici da se pravo na slobodu izražavanja ubraja u temeljna prava te da se nerijetko ističe vrijednost upravo onog govora koji je šokantan, uvredljiv ili pak izaziva zgražanje i moralnu osudu drugih (s obzirom da „testira pluralizam, toleranciju i slobodoumnost, odnosno značajke bez kojih nema demokratskog društva“) (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 436), potrebno je naglasiti kako ono nipošto nije apsolutno pravo, što svojim odredbama potvrđuju u prethodnom dijelu rada navedeni međunarodni sporazumi. Tako i već spomenuti čl. 10 Europske konvencije o ljudskim pravima slobodu izražavanja povezuje s određenim „dužnostima i odgovornostima“ te govori o zakonski propisanim i nužnim ograničenjima istog, pri čemu su kao neki od legitimnih ciljeva za to navedeni interesi državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, sprječavanje nereda ili zločina, zaštita zdravlja ili morala te zaštita ugleda ili prava drugih (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 436). U hrvatskom je Ustavu riječ o čl. 16 koji propisuje da je sva prava i slobode moguće ograničiti zakonom u svrhu zaštite slobode i prava drugih, pravnog poretka, javnog morala i zdravlja, a u čl. 17 se kao razlozi ograničavanja prava i sloboda navode situacije izvanrednog stanja, kao što su rat ili druge ugroze neovisnosti i jedinstvenosti države. Ipak, iz oba članka proizlazi kako svako takvo ograničavanje mora biti nužno i razmjerno slučaju u demokratskom društvu, dok potonji članak još kao uvjet navodi da ograničavanje ne smije dovesti do nejednakosti prema različitim obilježjima pojedinaca (Ustav RH, NN 56/90).

Promatrajući iz teorijske perspektive, slobodu izražavanja moguće je ograničiti primarno iz dva razloga. Prvi od njih je kada se ta sloboda zloupotrebljava kako bi se (ne)izravno ugrozila prava i slobode drugih, odnosno kada dolazi do sukoba između ljudskih prava (npr. sloboda izražavanja jednog pojedinca naspram prava na dostojanstvo drugog), dok drugi razlog podrazumijeva zloupotrebu govora kako bi se ugrozile društvene vrijednosti, kao što su sigurnost, javni red ili moral te zdravlje² (Hlebec i Gardašević, 2021: 11; Kulenović, 2016: 25-26).

² Kulenović navodi kako se u pravnoj teoriji ovaj koncept naziva *balansiranje*, dok je u političkoj teoriji riječ o *vrijednosnom pluralizmu*, a oboje polaze od pretpostavke da je u društvu ponekad potrebno pronaći kompromis između sukobljenih društvenih interesa i vrijednosti. No, takav pristup relativno lako može prerasti u zloupotrebu državne moći prilikom ograničavanja slobode govora pod krinkom očuvanja društvenih interesa (Kulenović, 2016: 26).

3. Verbalni delikt u SFRJ

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) osamdesetih godina prošlog stoljeća u suvremenom javnom diskursu nerijetko je percipirana kao država koja je na putu prema demokratskom uređenju te u kojoj kontrola države nad pojedinim sferama života postupno slabi. Ipak, na godišnjem savjetovanju jugoslavenskih profesora pravnih znanosti i kriminologije održanom 1983. u Strugi dvojica su profesora (koji su istovremeno bili članovi Saveza komunista Jugoslavije) predložila ukidanje cijeloga članka saveznoga kaznenog zakona o neprijateljskoj propagandi, opravdavajući to stavom da isti u građanima budi strah od slobodnog iznošenja vlastitog mišljenja. Naime, stvarnost koja je rezultirala takvim istupima bila je ona u kojoj je javno iznošenje mišljenja bilo tolerirano samo ako se njime nije narušavala slika o vladajućem režimu, dok je ono suprotno tome proglašeno neprijateljskim te je u konačnici bilo i sankcionirano (Vlasnović, 2022: 796-797). Takve okolnosti, s posebnim naglaskom na spomenuti članak kaznenog zakona, Miškulin doživljava „olichenjem ugroženosti ne samo pojedinačnog prava čovjeka na slobodu iznošenja mišljenja, nego i paradigmom općeg stanja neslobode u Jugoslaviji“ (Miškulin, 2021: 11). Tako je, slijedeći obrazac ponašanja drugih nedemokratskih država, SFRJ sustavno ograničavala slobodu izražavanja, prvenstveno putem nametanja ideoloških i vrijednosnih paradigmi, a onda i implementacijom pravosudne i upravne represije nad onima koji su izlazili iz okvira dopuštenog (Miškulin, 2021: 11).

Naime, unatoč činjenici da je Jugoslavija bila potpisnica različitih međunarodnih sporazuma (među kojima je i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima) koji propisuju obvezu zaštite temeljnih ljudskih prava te jamstvo slobode mišljenja, izražavanja i udruživanja, uz slične odredbe sadržane i u nacionalnom ustavnopravnom okviru, navedena je zakonska regulacija „poništena“ primjenom drugih zakona koji zanemaruju ili pak degradiraju propisana prava i slobode (Aidinoff i Anderson, 1989: 5). U tom kontekstu, naredni dio rada predstaviti će ograničavanje slobode izražavanja u SFRJ, krenuvši od ideološke pozadine i definiranja samog pojma verbalnog delikta, a zatim prikazujući njegovu realizaciju kroz sudsku praksu i primjere.

3.1. Ideološki temelji verbalnog delikta

Pojam *verbalni delikt* u svojoj najjednostavnijoj definiciji obuhvaća „kazneno ili prekršajno kažnjavanje za čin koji se vrši izgovorenim (verbalni delikt u užem smislu) ili napisanom riječju (verbalni delikt u širem smislu)“ (Miškulin, 2021: 12), a s obzirom na to da je svako mišljenje

realizirano u pismenom, odnosno verbalnom obliku rezultat određenog procesa mišljenja, diskurs se nerijetko koristi i terminom delikt mišljenja (Miškulin, 2021: 12). Dakle, riječ je o izrazu slobode govora koji prelazi granice onoga što režim smatra prihvatljivim te ulazi u sferu političke subverzije.

Povijesno gledajući, delikt mišljenja interpretiran kao zločin datira još u 5. st. pr. Kr., kada Kritija zabranjuje slobodno djelovanje filozofima koji „zadužuju čovječanstvo“, dok je kao najslavniju žrtvu progona zbog izražavanja mišljenja koje nije odgovaralo vlasti moguće imenovati upravo Sokrata (Okolobdžija, 1987: 58). U Jugoslaviji je, pak, ideološku pozadinu verbalnog delikta potrebno potražiti u raskolu Tita i Staljina, odnosno burnom prekidu odnosa SFRJ s njezinim tadašnjim neupitnim uzorom – SSSR-om. Drugim riječima, Titov je režim u nastojanju da zadrži svoj revolucionarni (komunistički) legitimitet razvio novi ideološki koncept poznat kao radničko samoupravljanje, čiji je cilj ujedno bio stvoriti organski povezano društvo u kojemu svaka sastavnica, žrtvujući vlastitu posebnost i samostalnost, teži ostvarenju zajedničke vizije, a to je socijalistička samoupravna demokracija. Smatrajući da je koncept samoupravljanja iznad građanske demokracije (odnosno da je koncept radnika iznad koncepta građanina), jugoslavenska je vlast držala da se temeljna ljudska prava ne bi trebala ograničavati građanskom koncepcijom prava i sloboda te su ona tako poprimila sekundarnu važnost, dok se inzistiranje na njihovoj zaštiti, uzevši u obzir da je novouvedeni ideal samoupravljanja iznjedrio nova, navodno naprednija prava, počelo smatrati nepotrebnim, a u konačnici i nepoželjnim. Tako je i sam Ustav, u ime imaginarnog samoupravnog kolektiva, podržavao kršenje temeljnih ljudskih prava kao što su pravo na političko udruživanje, slobodni izbor te slobodno izražavanje mišljenja. U takvim uvjetima, slobodno izražavanje nije moglo biti protivno sadržaju koji je sam režim definirao te je tako, zajedno s drugim temeljnim pravima, postalo objekt ovisan o volji vlasti, koji ona oblikuje i nadzire.

S druge strane, unatoč upornom naglašavanju udaljavanja Jugoslavije od Sovjetskog Saveza i staljinističkih praksi, potrebno je naglasiti kako je upravo kaznenopravna zaštita države, onako kako je navedena u Glavi XV. („Krivična djela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ“) Krivičnog zakona SFRJ, sadržavala načela i kazne karakteristične za sovjetski model, koji je u pravilu zaslužan za inkorporaciju koncepta kontrarevolucionarnog kaznenog djela u područje kaznene politike. Takav je model pri definiranju kaznenopravne zaštite države, uz vanjsku i unutarnju stabilnost, naglasak stavio na zaštitu

ideologije, usmjeravajući cilj kaznene politike prema očuvanju komunističke vlasti (Miškulin, 2021: 16-19).

3.2. Pravno određenje verbalnog delikta

Pravne osnove verbalnog delikta potrebno je započeti sa samim Ustavom SFRJ, za kojeg Miškulin navodi da je samo podsjećao na ustav demokratskih država, s obzirom da je istovremeno i propisivao, ali u stvarnosti i efektivno onemogućavao realizaciju temeljnih prava i sloboda, stavljajući primaran fokus na zaštitu interesa socijalističke zajednice (Miškulin, 2021: 17). Naime, Ustav SFRJ u svojim Osnovnim načelima navodi kako Jugoslavija osigurava mogućnosti i slobode za osobni razvoj pojedinaca (odnosno njihove „ljudske ličnosti“). Poseban je temelj za negiranje postojanja delikta mišljenja tadašnja vlast pronalazila u čl. 166 Ustava koji je građanima jamčio „slobodu misli i opredjeljenja“³, dok se javno priznavalo isključivo postojanje zlouporabe slobode izražavanja mišljenja. Navedeno je izraženo u čl. 203, koji ističe kako se ustavom utvrđene slobode i prava nipošto ne smiju koristiti kako bi se umanjio legitimitet „socijalističkog samoupravnog demokratskog uređenja“, odnosno kako bi se ugrozila sigurnost zemlje, javni moral ili kako bi se kršila prava i slobode drugih građana. Nužno je pritom napomenuti kako je jugoslavensko pravo odbacivalo institut objektivne odgovornosti u kaznenom pravu, odnosno mogućnost da pojedinac neovisno o svojoj volji počini kazneno djelo, zbog čega je prije osude potrebno utvrditi da je počinitelj bio svjestan da je izražavanjem svojih misli objektivno ugrožavao ustavni poredak. U tom kontekstu se pojavljuje problem, a to je kako utvrditi je li pojedinac imao namjeru povrijediti zaštićene vrijednosti ili je pak samo iznosio svoje mišljenje⁴ (Šeks, 1986: 135; 138). Osim toga, pojedine su zakonske i prekršajne odredbe bile nedorečene i neprecizne, što je pravosudnim vlastima omogućilo visoku razinu arbitrarnosti, rezultirajući političkom instrumentalizacijom pravosudnog sustava (Miškulin, 2021: 20).

³ Potrebno je istaknuti kako je riječ o ustavno zajamčenom pravu na „slobodu misli“, a ne na slobodu izražavanja istih, iako jugoslavenski teoretičari ustavnog prava tumače kako se pod navedenim izrazom podrazumijeva i slobodno izražavanje misli, s obzirom na to da „unutarnji psihički procesi“ ne mogu biti predmet kaznenog djela. U suprotnom, pojedinac ne bi mogao biti osuđen za zloupotrebu vlastitog procesa mišljenja, koji je sam po sebi autohton i osoba za njega nije odgovorna (Šeks, 1986: 135-137). Na sličan je način to formulirala i Okolobdžija (1987: 59): „ta ustavna odredba, izražena u ovom obliku, besmislena, jer pojedincu daje (jamči) pravo koje mu i tako, po prirodi stvari, pripada“.

⁴ Postoje slučajevi u kojima su pojedinci osuđeni zbog toga što su, na poziv same vlasti da daju svoje mišljenje o pojedinim društvenim praksama, to i učinili. Šeks u tom kontekstu naglašava potrebu da kriteriji za određivanje svjesnosti pojedinca budu jasniji i precizniji kako se ne bi ostavilo prostora za proizvoljna tumačenja (Šeks, 1986: 139).

Tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća jugoslavenski je režim putem čak 12 zakonskih odredbi regulirao pravo na slobodno iznošenje mišljenja, pri čemu je prvenstveno potrebno navesti Glavu XV. („Krivična djela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ“) Krivičnog zakona SFRJ, u kojoj su objekti zaštite iz samog naziva s namjerom formulirani u izrazito općenitom obliku (njihova konkretizacija nikada nije učinjena), što je omogućavalo da se pod njega relativno lako podvedu razni aspekti javnog života, odnosno cjelokupno javno djelovanje. Pojedinaac koji bi počinio kazneno djelo iz navedene glave svrstavao se počinitelje političkih kaznenih djela, a njegovo djelo prozvano je političkim deliktom⁵, pri čemu se na ograničavanje slobode izražavanja odnose članak 133. „Neprijateljska propaganda“ te članak 134. „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“. Nadalje, riječ je o Glavi VXII. („Krivična djela protiv ugleda SFRJ, strane države ili međunarodne organizacije“), u kojoj se ističe čl. 157 „Povreda ugleda SFRJ“ te o pojedinim člancima republičkih zakona. Naime, upravo su navedeni članci oni u kojima se kazneno djelo čini putem govora, odnosno napisa te se stoga mogu promatrati kao srž verbalnog delikta (Miškulin, 2021: 19-21).

3.2.1. Neprijateljska propaganda

Kaznenopravna represija nad slobodom izražavanja najkontroverznije je sadržana u čl. 133 saveznog kaznenog zakona, koji opisuje kazneno djelo neprijateljske propagande te koji glasi:

„(1) Tko napisom, letkom, crtežom, govorom ili na drugi način poziva ili podstiče na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na protuustavnu promjenu socijalističkog samoupravnog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, na svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti ili njihovih izvršnih organa, na otpor prema odlukama nadležnih organa vlasti i samoupravljanja koje su od značaja za zaštitu i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, sigurnost ili obranu zemlje ili zlonamjerno ili neistinito prikazuje društveno političke prilike u zemlji, kaznit će se zatvorom od jedne do deset godina.“⁶

(2) Tko djelo iz stava 1. ovog člana učini uz pomoć ili pod utjecajem iz inozemstva, kaznit će se zatvorom najmanje tri godine.

⁵ Politički delikt u užem smislu moguće je tumačiti kao „optužbu za nenasilne oblike ideološkog i političkog djelovanja s pomoću kojih kazneno zakonodavstvo omogućuje zalaženje, a sudska praksa doista i zalazi u područje političkih te građanskih sloboda i prava čovjeka koji su priznati u međunarodnom pravu i potvrđeni u ustavima mnogih država“. Politički se delikti u nacizmu i komunizmu nazivaju i ideološkim deliktima (Miškulin, 2021: 20).

⁶ Šeks nadodaje kako osim zatvorske kazne, počinitelj opisanog kaznenog djela snosi i pravne posljedice osude, kao što je gubitak prava na obavljanje određenih profesija i zvanja (Šeks, 1986: 139).

(3) Tko vrši upućivanje ili prebacivanje agitatora ili propagandnog materijala na teritorij SFRJ radi vršenja djela iz stava 1. ovog člana, kaznit će se zatvorom najmanje jednu godinu.

(4) Tko u namjeri rasturanja izrađuje ili umnožava neprijateljski propagandni materijal ili ovaj materijal drži iako zna da je namijenjen rasturanju, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.“ (Matica.hr, 2024).

Navedeni je članak svoj uzor pronašao u sovjetskom kaznenom zakonodavstvu, a opisuje dva kaznena djela: prvenstveno je riječ o veleizdaji, odnosno pozivanju i/ili poticanju⁷ na protuustavnu promjenu vlasti ili pak njezino nepoštivanje, a zatim i o samom deliktu mišljenja, sadržanom u frazi „*zlonamjernog i neistinitog prikazivanja društveno-političkih prilika u zemlji*“, prema kojemu je svako komentiranje jugoslavenskih društveno-političkih prilika, bilo ono kritički nastrojeno ili jednostavno u kontrastu s onime što je režim smatrao podobnim, moglo biti kazneno sankcionirano. U ovom je kontekstu ključno naglasiti da je za počinjenje kaznenog djela neprijateljske propagande nužno bilo ispuniti dva uvjeta: zlonamjernost i neistinitost – dakle, izjava kojom pojedinac „zloupotrebljava slobodu izražavanja mišljenja“ mora biti neistina, pri čemu (ne)istinitost utvrđuje sud. Međutim, činjenica je da je sam režim bio taj koji je držao monopol nad istinom⁸, a za neistino prikazivanje društveno-političke situacije u zemlji bilo je osuđeno svako ono (izgovoreno i/ili napisano) mišljenje koje se nije temeljilo na činjenicama koje je režim prihvaćao (riječ je čak i onom mišljenju koje se samo djelomično temeljilo na činjenicama, ali i netočnoj interpretaciji istih)⁹. No, Miškulin navodi kako se mogućnost kriminalizacije za neistinu proširila i na područje misli pa su tako i istinite izjave, ukoliko su izrečene sa zlom namjerom ili na tendenciozan način, mogle rezultirati zatvorskom kaznom (Matica.hr, 2024; Šeks, 1986: 146). Problematičnim se može smatrati i poimanje društveno-političkih prilika u zemlji, s obzirom da su vlasti pod time podrazumijevale gotovo sve aspekte javnosti, što je značilo da su se kao kazneno ponašanje mogli označiti i vic i psovka (Miškulin, 2021: 40).

⁷ Pozivanje i poticanje bile su kao radnje nedovoljno precizno definirane, što je omogućavalo sudovima da gotovo bilo koju izjavu proglase opasnom te da pojedinac koji ju je izgovorio bude kazneno sankcioniran (Miškulin, 2021: 25).

⁸ Tako je, primjerice, kontroverzna bila „istina“ o vladavini radničke klase i radnih ljudi te o realnosti socijalističkog samoupravljanja, zbog čijeg su propitivanja mnogi optuženi za neprijateljsku propagandu (Šeks, 1986: 146-151).

⁹ Uzevši u obzir mogućnost da osuđenik nije imao potpuni pristup istini ili ju pak iz objektivnih razloga nije bio u mogućnosti spoznati, ključni kriterij koji je pojedinu izjavu pretvarao u verbalni delikt bila je zlonamjernost. Pa ipak, i taj je termin posjedovao elastičnost u interpretaciji sudova (Miškulin, 2021: 40).

Isto tako, moguće je utvrditi kako druga alineja čl. 133 narušava ustavom utvrđeno načelo pravne jednakosti građana, s obzirom na to da su za njezinu sudsku realizaciju zaduženi primarno sudovi pojedinih republika, odnosno pokrajinski sudovi, a tek je u situaciji u kojoj je počinitelju izrečena teža kazna od jedne godine zatvora bilo moguće provesti izvanredno preispitivanje pravomoćne presude. Kako je riječ o članku koji se nalazi u saveznom kaznenom zakonu, pretpostavka je da će se on na jednak način primjenjivati na čitavom teritoriju Jugoslavije, dok je u praksi ipak na različite načine interpretiran u različitim republikama. Tako je, primjerice, hrvatski Vrhovni sud u svojoj praksi shvaćao kako je za počinjenje ovog kaznenog djela dovoljan i eventualan predumišljaj, a ne direktan predumišljaj, kao što je to nalagao Savezni sud Jugoslavije (Šeks, 1986: 142-143).

U konačnici, sudovi su u postupcima vezanima za sva četiri stavka navedenog članka imali mogućnost interpretirati namjeru koju je počinitelj imao, a kazne koje su za njih bile propisane ukazuju na važnost koju je vlast pripisivala počinjenju takvih kaznenih djela (Miškulin, 2021: 25). K tome, svaki je pojedinac pravomoćnom presudom na temelju prethodno analiziranog članka službeno stjecao titulu državnog neprijatelja, a što je, u pravilu, bio naziv pravno korišten za državljane onih zemalja s kojim je SFRJ bila u ratnom sukobu (Matica.hr, 2024).

3.2.2. Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti

Ograničavanje slobode izražavanja u SFRJ moguće je promatrati i kroz prizmu čl. 134 saveznog kaznenog zakona, pod nazivom „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“:

„(1) Tko propagandom ili na drugi način izazivlje ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili razdor među narodima i narodnostima koji žive u SFRJ, kaznit će se zatvorom od jedne godine do deset godina.

(2) Tko vrijeđanjem građana ili na drugi način izazivlje nacionalnu, rasnu ili vjersku netrpeljivost, kaznit će se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

(3) Tko djelo iz st. 1. i 2. ovoga člana vrši sistematski, iskorištavanjem položaja ili ovlaštenja, u skupini, ili ako je zbog tih djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica, kaznit će se za djelo iz stavka 1. zatvorom najmanje jednu godinu, a za djelo iz stavka 2. zatvorom od šest mjeseci do pet godina.“ (Miškulin, 2021: 78).

Naime, ključni je cilj inkriminacije govora u ovom slučaju bila zaštita ravnopravnosti naroda i narodnosti, koji su predstavljali temelj socijalističkog samoupravnog uređenja Jugoslavije, a radnje koje se ubrajaju u ovo kazneno djelo (u sva tri stavka) nisu morale izravno rezultirati mržnjom, razdorom ili netrpeljivošću, već je bio dovoljan i sam potencijal da ih uzrokuju. Pritom, za osuđujuću presudu bilo je nužno utvrditi izravni predumišljaj, posebice u slučaju vrijeđanja, te ustanoviti da se sporna izjava odnosila na ciljanu skupinu u cijelosti, a ne isključivo na pojedinca koji posjeduje njezine karakteristike, kao i da je bila u obliku pozivanja ili poticanja i da je uključivala ponižavanje, odnosno sramoćenje (Miškulin, 2021: 78).

3.2.3. Povreda ugleda SFRJ

Posljednji analizirani članak¹⁰ na temelju kojeg su izgovorene riječi postale predmet kaznenih postupaka jest čl. 157, odnosno „Povreda ugleda SFRJ“, koji propisuje sljedeće:

„Tko izloži poruzi Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, njezinu zastavu, grb ili himnu, njezine najviše organe ili predstavnike tih organa, oružane snage ili vrhovnoga komandanta, kaznit će se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.“ (Miškulin, 2021: 92).

Iako se zaštita državnih simbola može smatrati samorazumljivom i prihvatljivom, politička instrumentalizacija ovog članka uočljiva je u drugim objektima koje štiti, odnosno visokim dužnosnicima režima. Osim toga, politička težina koju je takvo kazneno djelo imalo vidljiva je u propisanoj kazni za isto, s obzirom da je postojao propisani minimum od tri mjeseca zatvorske kazne (zbog čega je novčano kažnjavanje bilo onemogućeno), ali i u činjenici da u sudskom procesu nije bilo nužno dokazivanje neistinitosti. Arbitrarnosti sudova doprinijela je i činjenica da sama riječ *poruga* nije bila zakonski definirana pa su se tako njome mogla okarakterizirati sve vrste uvreda i kleveta, uključujući i politički vic, a zanimljivo je da spornu izjavu nije bilo potrebno izreći u javnosti, čak niti pred većom publikom, već je kao svjedok bila dovoljna jedna osoba (Miškulin u tom svijetlu navodi da se inkriminirajućem mogao smatrati i zapis u privatnom pismu ili dnevniku) (Matica.hr, 2024). S druge strane, s obzirom da nije svrstan u Glavu XV. (zbog čega se, bez detaljnije analize, može učiniti i apolitičkim), počinitelj kaznenog djela iz navedenog

¹⁰ Potrebno je naglasiti kako članci Krivičnog zakona SFRJ analizirani u ovome radu nipošto ne predstavljaju sve primjere zakonske regulacije kojima se u SFRJ ograničavala sloboda izražavanja. Ipak, oni su članci na koje se pojam verbalnog delikta u najvećoj mjeri odnosio.

članka nije optužen za neprijateljsko djelovanje (kao što je to slučaj kod „neprijateljske propagande“) (Miškulin, 2021: 92).

Također, potrebno je istaknuti kako kazneni zakon SFRJ razlikuje dvije vrste izlaganja države poruzi: prva je bila ona opisana u članku „Neprijateljska propaganda“ i kojom se napadalo društveno uređenje Jugoslavije, dok je druga ona koju opisuje ovaj članak te koja predstavlja oblik obične poruge, odnosno one koja nosi manju političku težinu s obzirom da nije polazila iz kontrarevolucionarne namjere (Miškulin, 2021: 40).

3.3. Sudska praksa u kontekstu verbalnog delikta

Uzevši u obzir prethodno predstavljeni zakonski okvir, moguće je zaključiti kako su problem šarolikosti, neodređenosti i nejasnoće kriterija, kao i nepreciznost formulacije samih zakonskih članaka omogućavali jugoslavenskim sudovima primjenu politički motivirane arbitrarnosti. Optužnice su, kao i presude, a sukladno nedefiniranim kriterijima, uvelike varirale, posebice s obzirom na geografsku odrednicu počinjenog kaznenog djela unutar same SFRJ (Miškulin, 2021: 26; Okolobdžija, 1987: 60).

U tom svijetlu, objedinjeni prikaz sudske prakse kada je riječ o verbalnom deliktu priliči započeti brojkama. Naime, na području Socijalističke Republike Hrvatske krajem sedamdesetih godina prošlog stoljeća čak je 96,3% svih prihvaćenih optužnica za politički kriminal obuhvaćalo upravo verbalni politički kriminal, da bi 1979. taj postotak iznosio i 98%, iz čega je moguće zaključiti kao jer verbalni delikt od strane režima percipiran kao najopasniji oblik neprijateljskog djelovanja, sukladno čemu ga je i kažnjavao. Tako se, primjerice 1980., od 243 osuđujuće presude za politički kriminal, njih čak 231 odnosila na ograničavanje slobode izražavanja, pri čemu je najviše njih izrečeno za povredu ugleda SFRJ (96), izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti (95), a onda i neprijateljske propagande (21). Također, sankcije propisane za navedena kaznena djela najčešće su bile zatvorske kazne, i to u najčešćem trajanju od tri do šest mjeseci (najstrože kazne zatvora izrečene su upravo za počinjenje neprijateljske propagande, i to u trajanju između tri i pet godina). Nakon Titove smrti 1980. i promijenjenih političkih okolnosti u zemlji, uočen je i pad političkog kriminala, no uočljivo je i strože kažnjavanje istih (primjerice, za djelo neprijateljske propagande nije izrečena niti jedna uvjetna osuda). Velik postotak u optužnicama i dalje su predstavljale nepoćudne riječi ili napisi, a sličan se udio (između 80 i 95%) nastavio i u drugom dijelu osamdesetih, pri čemu je osjetan porast zabilježen 1985.

Najzastupljenije kazneno djelo verbalnog delikta mijenjalo se iz godine u godinu, no zatvorska je kazna najčešće propisivana za počinitelje kaznenog djela neprijateljske propagande¹¹. Isto tako, moguće je istaknuti da u promatranom razdoblju (dakle, razdoblje osamdesetih), iako je uočljiv zamjetan postotak odbačenih optužnica, postotak izricanja pravomoćnih presuda (većina osuđujućih) ipak pokazuje da je riječ o visokom stupnju kažnjavanja.

Kada je riječ o samim zatvorskim kaznama izrečenima za verbalni politički kriminal, najzastupljenija je kazna u trajanju od tri do šest mjeseci (39,7%), a zatim od šest mjeseci do jedne godine (32,6%). S druge strane, zatvorske kazne u trajanju od tri do pet godina bile su relativno rijetke (4,3%), dok je samo jedna presuda počinitelju odredila kaznu zatvora od pet i više godina (i to za kazneno djelo neprijateljske propagande). U konačnici, moguće je zaključiti da je, iako politički kriminal u SRH tijekom 1980-ih nije bio široko zastupljen (riječ je o svega 0,5-1% udjela u ukupnom broju svih podignutih kaznenih prijava), verbalni politički kriminal, koji je činio najveći dio ukupnosti političkog kriminala, istovremeno bio široko osuđivan¹² (Miškulin, 2021: 146-149; 154-158).

Analizirajući pojedinačne sudske prakse, za kazneno djelo neprijateljske propagande¹³ počinitelji su optuženi zbog svojih izjava u alkoholiziranom stanju, izjava koje su ispisivali na površine na javnom mjestu, pjesama koje su zabilježili na magnetofonsku vrpcu, izjava koje su dali u razgovoru s poslovnim kolegama i radnom okruženju ili pak čak zbog crteža koji su u svome domu pokazivali gostima. Pritom, Miškulin ističe kako je ključni kriterij za izricanje kazne za neprijateljsku propagandu bila upravo procjena političke težine riječi, dok su se olakotne okolnosti (kao što je priznavanje kaznenog čina) u potpunosti arbitrarno koristile. U obzir se, također, uzimala i politička, odnosno obiteljska pozadina počinitelja, a poziv na pojedinu akciju (odnosno činjenica jesu li određene riječi proizvele konkretan ishod) vrlo je široko interpretiran od strane sudova. Osim toga, sudovi su u kontekstu druge alineje ovog članka vrlo često izbjegavali utvrditi istinitost te su se u određivanju presude oslanjali primarno na zlonamjernost izrečenog. Naravno, ne treba izostaviti činjenicu da su sudovi u pojedinim slučajevima prepoznali utjecaj alkohola kao razlog zbog kojeg počinitelj nije u potpunosti raspolagao sposobnostima rasuđivanja (npr. slučaj

¹¹ Zanimljiva je činjenica da se učestalost kaznenog djela neprijateljske propagande u znatnoj mjeri smanjila u razdoblju 1987.-1989., čak za trećinu (Miškulin, 2021: 148).

¹² Postotak osuđenih u odnosu na optužene kretao se tijekom osamdesetih godina od 85-100% (Miškulin, 2021: 148).

¹³ Među „velike“ slučajeve u ovom kontekstu svakako je moguće ubrojiti one protiv Dobroslava Parage, Franje Tuđmana, Vladimira Šeksa i Vlade Gotovca (Miškulin, 2021).

Stjepana Koledića, koji je pod utjecajem alkohola u gostionici pozivao na „razbijanje bratstva i jedinstva te ravnopravnosti naroda i narodnosti u SFRJ“). Ipak, manje su skloni bili to učiniti kada je bila riječ o slučajevima koji su se odnosila na spomen ustaškog pokreta ili NDH (Miškulin, 2021).

Kazneno djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti rezultiralo je relativno rijetkim presudama na temelju svojeg prvog stavka, pri čemu je moguće istaknuti proces protiv župnika Ivana Špoljara, koji je osuđen na jednu godinu zatvora na temelju izjave jednog od tri svjedoka (druga dvojica nisu mogla potvrditi taj navod), i to jer je kritizirao stanje ceste u Slavoniji u odnosu na onu u pravoslavnim selima. Osim toga, analizirani slučajevi koji su se odnosili na drugi stavak navedenog članka uključuju pjevanje pjesama koje spominju ustaški pokret i njegovog vođu, ispisivanje teksta „*Još Hrvatska ni propala*“ i kukastog križa na ogradu kuće (koji su se smatrali izazivanjem nacionalne mržnje prema Srbima), ali i psovke i vrijeđanja upućene prema pripadnicima određenih društvenih skupina, za koje Miškulin ističe da su počinitelji nerijetko osuđivani na temelju političke motivacije sudova, a ne vođeni kriterijem pravednosti (proširivanjem objekata uvrede na cijelu društvenu skupinu, a ne samo na pojedinca) (Miškulin, 2021: 78-90).

Naposlijetku, kada je riječ o povredi ugleda SFRJ, odnosno čl. 157 kaznenog zakona, značajan broj slučajeva odnosi se na pogrдне riječi ili nekoliko rečenica (nerijetko upućenih prema Titu, a presude za takvo djelo izricane su i nakon njegove smrti), a koje su uglavnom utvrđene na temelju iskaza svjedoka i u kojima se sudilo osobama smanjenih sposobnosti rasuđivanja, primarno zbog konzumacije alkohola¹⁴. Kao ilustracija ovoga može poslužiti primjer u kojem je Jure Njegovan u privatnoj kući i u alkoholiziranim stanju izjavio rečenicu „Krepao je onaj pas maršal Tito“, zbog koje je osuđen na pet mjeseci zatvora (Miškulin, 2021: 92-94). Osim toga, jedna od presuda Vrhovnog suda Hrvatske pokazuje kako niti politički vic nije bezazlena pojava, odnosno kako se ne smije tretirati kao neukusna šala te ga je stoga potrebno i kazniti. Naime, poruga u obliku vica ili šale u velikoj je mjeri prisutna među sankcioniranim djelovanjem te je percipirana kao značajna politička opasnost, o čemu govori i činjenica da je Predsjedništvo SFRJ 1983. političke viceve

¹⁴ Ovdje je potrebno naglasiti kako se kazneno djelo propisano čl. 157 moglo počinuti samo izravnim umišljajem, što podrazumijeva da je počinitelj u datom trenutku bio svjestan svojih radnji te da ih je s namjerom želio izvršiti (Matica.hr, 2024).

proglasilo oblikom nelegalnog subverzivnog djelovanja, odnosno „oblikom specijalnog rata protiv Jugoslavije“ (Matica.hr, 2024). S druge strane, u ovom je svijetlu potrebno istaknuti kako je u čak trećini slučajeva tijekom osamdesetih godina u SRH za kazneno djelo propisano čl. 157 izrečena uvjetna presuda, što pokazuje kako su se isti percipirali manje opasnima za ugled režima nego što je to bio slučaj kod kaznenog djela neprijateljske propagande ili izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti (Matica.hr, 2024).

4. Govor mržnje u Republici Hrvatskoj

Nakon tranzicije iz socijalizma u liberalizam, regulacija slobode izražavanja evoluirala je kako bi reflektirala nove demokratske vrijednosti i standarde ljudskih prava. Naime, kao što je to bio slučaj i u SFRJ, ona se ne percipira kao apsolutno pravo, već posjeduje pojedina ograničenja, no upravo se ono što je zabranjeno nerijetko u određenim kontekstima, kao što su ekonomska kriza i velik broj izbjeglica (čemu je moguće pridodati i velik broj stranih radnika s kojim se suočava hrvatsko gospodarstvo), postavlja kao društveno prihvatljivo (Vasiljević, 2016: 122). Isto tako, unatoč postojanju zakonskih mehanizama, praksa pokazuje da je primjena tih zakona često nedosljedna, a govorom mržnje u suvremenom diskursu često se manipulira, odnosno etiketira i ono što to nikako nije (i obrnuto; ono što se zaista može smatrati govorom mržnje, posebice kada dolazi od strane političara, etiketira se samo kao politički nekorektno) (Vasiljević, 2016: 127).

Sukladno tome, sljedeći dio rada predstaviti će ograničavanje slobode izražavanja na način na koji se ono manifestira u suvremenoj Hrvatskoj, pri čemu će se poći od ustavnog i zakonskog definiranja samog koncepta slobode izražavanja, a zatim će se analizirati govor mržnje, njegova pojavnost u pravnim normama, a u konačnici i sudska praksa kojom se isti adresira.

4.1. Hrvatski ustavnopravni okvir slobode izražavanja

S obzirom na to da je Republika Hrvatska prihvatila monističko načelo u odnosima međunarodnog i unutarnjeg prava, sloboda izražavanja je, osim nacionalnog ustavnopravnog okvira, uređena i međunarodnim pravnim normama koje su ujedno i potaknule njezinu regulaciju te koje su prihvaćene i razrađene u samom Ustavu (Arlović, 2016: 384). Kronološki promatrano, prvi od takvih dokumenata jest UN-ova Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. (čl. 19), zatim Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. (čl. 19. st. 2.), koji je (za razliku od prethodnog) pravno obvezujući za države potpisnice te Povelja o temeljnim pravima Europske

unije iz 2000., odnosno 2009. godine (čl. 11. st. 1). Navedene dokumente slijedi Europska konvencija o ljudskim pravima¹⁵, pravno obvezujuća za članice Vijeća Europe i temelj presuda Europskog suda za ljudska prava, koja u čl. 10 nalaže da „svatko ima pravo na slobodu izražavanja, pravo koje uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice“ (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 436).

Na nacionalnoj razini, sloboda govora adresirana je kao temeljno pravo u čl. 38 Ustava RH kako slijedi:

„Jamči se sloboda mišljenja i izražavanja misli. Sloboda izražavanja misli obuhvaća osobito slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa i slobodno osnivanje svih ustanova javnog priopćavanja. Zabranjuje se cenzura. (...) Jamči se pravo na pristup informacijama koje posjeduju tijela javne vlasti.“ (Ustav RH, NN 56/90)

S druge strane, već čl. 39 Ustava propisuje i sljedeće, nagovještavajući kako sloboda izražavanja ipak nije u potpunosti neograničena:

„Zabranjeno je i kažnjivo svako pozivanje ili poticanje na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti.“ (Ustav RH, NN 56/90).

U kontekstu ustavnih odredbi naposljetku je potrebno istaknuti i čl. 16, koji propisuje uvjete ograničavanja sloboda (koje on istovremeno jamči) te koji tako nalaže:

„Slobode i prava mogu se ograničiti samo zakonom da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi te pravni poredak, javni moral i zdravlje. Svako ograničenje slobode ili prava mora biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju.“ (Ustav RH, NN 56/90)

Osim toga, takvo ustavom zajamčeno pravo na slobodu izražavanja razrađeno je organskim zakonima, među kojima je moguće istaknuti Zakon o medijima, Zakon o hrvatskoj radioteleviziji, Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima, Zakon o javnom okupljanju te Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira (Vasiljević, 2016: 124).

U ovom je kontekstu naposljetku nužno naglasiti kako je, kao članica Vijeća Europe i Europske unije, Republika Hrvatska prihvatila supsidijarnu nadležnost Europskog suda za ljudska prava u

¹⁵ Konvencija o ljudskim pravima u pravnom poretku Republike Hrvatske hijerarhijski se nalazi ispod Ustava RH, ali iznad zakona, čime uživa status 'subustavnog', odnosno kvaziustavnog akta' (Arlović, 2016: 386).

Strasbourg te njegovu ulogu sudske zaštite ljudskih prava i sloboda, što znači da je nužna poštivati provedbu i stajališta koje navedeni Sud zauzima u pojedinim slučajevima (Arlović, 2016: 384).

4.2. Definicija i zakonska regulacija govora mržnje

Univerzalnu definiciju govora mržnje nije moguće derivirati iz pravne teorije, ukazujući pritom na činjenicu da je riječ o konceptu koji i dalje nije u potpunosti preciziran, što posljedice ostavlja kako u pozitivno-pravnim propisima, tako i u sudskoj praksi. Općenito gledano, svaka definicija ovog prijepornog koncepta uglavnom sadrži dva temeljna elementa: prvi od njih odnosi se na sadržaj sporne poruke, za kojeg se pretpostavlja da je mrzilačkog, uvredljivog, ponižavajućeg i/ili dehumanizirajućeg karaktera te da u određenoj mjeri obuhvaća poticanje, promicanje, zagovaranje mržnje, diskriminacije ili nasilja. Drugi se pak element odnosi na ciljani objekt kojemu je poruka upućena, pri čemu se podrazumijeva da je riječ o društvenim skupinama koje posjeduju određene zajedničke objektivne karakteristike (kao što su rasa, etnicitet, vjera ili spol) na temelju kojih se njihovi pripadnici mogu identificirati (Hlebec i Gardašević, 2021: 12).

Sa slične pozicije govori i Kulenović kada tvrdi da su dvije temeljne odrednice govora mržnje *javni govor* i *mržnja*. Naime, pod *javnim govorom* želi se naglasiti kako govor mržnje ne mora nužno obuhvaćati izgovorenu riječ, već se može odnositi i na druge oblike javne komunikacije, kao što su slike, znakovi, simboli ili geste (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 438) (poput kukastog križa ili nacističkog pozdrava u formi podignute ruke) – ključno je da se radi o javnom izražavanju¹⁶. Uz to, *mržnja* kao element adresira isključivo one oblike izražavanja netrpeljivosti koje kao objekt imaju osobu ili skupinu zbog njezinih/njihovih askriptivnih karakteristika, odnosno na temelju nepromjenjivih identitetskih značajki. Isto tako, navedeni autor naglašava kako ton i način ne igraju značajnu ulogu u određivanju govora mržnje, s obzirom da se isti može ostvariti i na miran način (Kulenović, 2016: 32-33).

Još jedan pogled na definiciju govora mržnje obuhvaća tri komponente, a to su javni govor, sadržaj i društvena skupina. Kao prvi od navedenih, javni govor jedini ne izaziva polemiku, odnosno jasno je da se odnosi na verbalnu i neverbalnu komunikaciju, dok se druga dva elementa ne mogu striktno definirati na temelju određenog konsenzusa, s obzirom da se putem oba mogu označiti

¹⁶ Naime, kada bi liberalna država zalazila u sferu privatnog govora i sankcionirala ga, moglo bi se reći da izlazi iz okvira legitimnog djelovanja. Osim toga, primarna funkcija sankcioniranja govora mržnje jest da se spriječi širenje netolerancije koja može rezultirati nasiljem i diskriminacijom, a pretpostavlja se da je navedeno rezultat javnog, a ne privatnog govora (Kulenović, 2016: 32).

donekle široke skupine pojmova. K tome, najveće prijepore izaziva upravo pitanje određenja društvenih skupina, odnosno definiranje skupina koje uživaju javnopravnu zaštitu države, zbog čega se govor mržnje u velikoj mjeri i smatra nepreciznim konceptom te zbog čega ga mnoge države u konačnici različito pravno definiraju (Hlebec i Gardašević, 2021: 13-14).

4.2.1. Govor mržnje u europskom kontekstu

Unatoč nedostatku univerzalne definicije, govor mržnje kao predmet ograničenja slobode izražavanja sadržan je (izravno ili neizravno) i u međunarodnim sporazumima spomenutim u teorijskom okviru rada. Tako Opća deklaracija o ljudskim pravima govori o pravu „na jednaku zaštitu od diskriminacije (...) i od svakog poticanja na takvu diskriminaciju“, a Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (osim zabrane poticanja na rat) navodi da se zakonom mora zabraniti „svako pozivanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koja potiče diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“ (Kulenović, 2016: 27). U usporedbi s time, Europska konvencija o ljudskim pravima, iako njima ne adresira govor mržnje direktno, u čl. 17 zabranjuje zloupotrebu zajamčenih prava kako bi se poništila druga prava i slobode, dok u čl. 14 izričito zabranjuje diskriminaciju. Osim toga, moguće je dotaknuti se i preambule Okvirne odluke o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije¹⁷, koja rasizam i ksenofobiju smatra glavnim pokretačima govora mržnje te koji tako narušavaju načela slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava te načela na kojima je utemeljena sama Europska unija (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 437). Navedeni dokument također obvezuje države članice da unutar nacionalnog zakonodavstva inkriminiraju tri kaznena djela, a to su „javno poticanje na nasilje ili mržnju prema skupinama ili pojedincima na temelju rase, boje kože, vjere, porijekla ili nacionalne ili etničke pripadnosti (...) javno poticanje na nasilje ili mržnju počinjeno javnom distribucijom letaka, slika ili kakva drugog materijala“ te „javno odobravanje, negiranje ili znatno umanjenje genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i agresije počinjenih prema nekoj od navedenih skupina ili njezinu članu kada je radnja počinjena na način koji je podoban potaknuti nasilje ili mržnju prema toj skupini ili njezinu članu“¹⁸ (Munivrana Vajda, 2013: 134).

¹⁷ Navedeni dokument rezultat je povećane razine nasilja i ekstremizma u Europi koji se pojavljuju kao posljedica učestalih migracija i povećane slobode kretanja ljudi (Munivrana Vajda, 2013: 134).

¹⁸ Usprikoj jasnoj obvezi koju propisuje, Odluka državama ostavlja mogućnost da zabranu govora mržnje prilagode vlastitim pravnim okvirima. Isto tako, navedeni dokument ne adresira govor mržnje utemeljen na drugim značajkama, kao što je spolno opredjeljenje (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 441).

Moguće je zaključiti kako, iako u svojim dokumentima ne dostavlja univerzalnu definiciju govora mržnje niti način na koji bi se on trebao zakonski regulirati, europsko pravo ipak usvaja konsenzus prema kojemu je govor mržnje koncept koji treba ograničiti i koji ne podliježe zaštiti slobode izražavanja. No, potencijalnu definiciju navedenog koncepta predstavilo je Vijeće Europe u jednoj od Preporuka te je tako govorom mržnje etiketirao sve oblike izražavanja koji „šire, potiču, promiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i druge oblike mržnje temeljene na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminacijom ili neprijateljstvom prema manjinama, imigrantima ili ljudima imigrantskog porijekla“ (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 438).

S druge strane, vraćajući pozornost na činjenicu da je sloboda izražavanja temeljno ljudsko pravo, Odbor za ukidanje svih oblika rasne diskriminacije u svojoj Općoj preporuci br. 35. o suzbijanju govora mržnje naglašava kako kažnjavanje u kontekstu govora mržnje ne treba primjenjivati olako, već ga treba sačuvati za najteže slučajeve, uzimajući u obzir načela zakonitosti, razmjernosti i nužnosti. Također, izraženo je shvaćanje kako „izražavanje mišljenja o povijesnim činjenicama ne bi trebalo biti zabranjeno ili kažnjivo, a javno negiranje ili pokušaji da se genocid i zločini protiv čovječnosti opravdaju trebali bi biti kažnjivi samo onda kada jasno predstavljaju poticanje na rasnu mržnju ili nasilje“ (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 440). Iz sličnog je razloga Europska konvencija o ljudskim pravima (čl. 10 st. 2) uvela „trodjelni test nužnosti u demokratskom društvu“. Spomenuti test tako propisuje da ograničavanje slobode izražavanja mora biti propisano zakonom (ili u skladu s njime), primijenjeno radi zaštite zakonski određenih dobara te „nužno u demokratskom društvu“ (Vasiljević, 2016: 136).

4.2.2. Pogled hrvatskog zakonodavnog okvira na govor mržnje

Govor mržnje u hrvatskom je zakonodavnom okviru moguće analizirati kroz nekoliko odredaba, no važno je naglasiti da niti jedna od njih izrijeком ne koristi sintagmu „govor mržnje“ nit taj pojam definira u cijelosti. Drugim riječima, Kazneni zakon RH adresira govor mržnje te propisuje kaznenu odgovornost za isti samo kroz neke od njegovih pojavnih oblika¹⁹ (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 441).

¹⁹ Gardašević (2016: 151-154) u svome radu predstavlja supstancijalnu povezanost govora mržnje s drugim ustavnim garancijama, prvenstveno s diskriminacijom (koju adresira čl. 14 Ustava RH), ali i s ljudskim dostojanstvom (zaštićenim čl. 35 Ustava RH).

Naime, zakonska odredba koja se u najvećoj mjeri povezuje s govorom mržnje, a koja sadržajno odgovara Okvirnoj odluci o rasizmu i ksenofobiji²⁰, jest čl. 325 naziva „Javno poticanje na nasilje i mržnju“, sadržan u Glavi XXX. („Kaznena djela protiv javnog reda“), koji glasi:

„(1) Tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Tko organizira ili vodi grupu od tri ili više osoba radi počinjenja djela iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(3) Tko sudjeluje u udruženju iz stavka 2. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine

(4) Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko javno odobrava, poriče ili znatno umanjuje kazneno djelo genocida, zločina agresije, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina, usmjereno prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla ili boje kože, na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv takve skupine ili pripadnika te skupine.

(5) Za pokušaj kaznenog djela iz stavka 1. i 4. ovoga članka počinitelj će se kazniti.“ (čl. 325, KZ/24)

U kontekstu navedenog članka potrebno je prvenstveno istaknuti kako inkriminirajuća radnja obuhvaća ne samo javno poticanje na nasilje, već i poticanje na mržnju prema određenoj skupini ili njezinom članu te da je navedena radnja kažnjiva neovisno o načinu na koji se vrši, odnosno kojim se distribuiraju materijali kojima se poziva na nasilje ili mržnju. Također, važno je naglasiti kako javno poticanje i pozivanje na nasilje ili mržnju može biti izravno ili neizravno²¹ (npr. putem

²⁰ No, Kazneni zakon RH govor mržnje ipak inkriminira po širem osnovu te tako spominje i spolno opredjeljenje, rodni identitet, invaliditet i „druge osobine“, što pokazuje da lista nabrojanih karakteristika nije iscrpna (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 443).

²¹ Primjerice, izravni govor mržnje bio bi „Srbe na vrbe“, a neizravni poklič „Za dom, spremni“ s obzirom na to da se osvrće na režim pod kojim su, između ostalih, Srbi nastradali (Hlebec i Gardašević, 2021: 20). Pritom je tretiranje potonjega kao legitimnog pozdrava, kaznenog djela ili prekršaja nerijetko predmet različitih interpretacija pojedinih medijskih portala, kao i neslaganja različitih političkih pozicija, a ponekad je uzrok nesuglasica čak i unutar samih stranaka. Tako npr. različite pozicije prenose Jutarnji.hr i Narod.hr kada je riječ o odluci Visokog prekršajnog suda i oslobađajuće presude pjevaču Marku Perkoviću Thompsonu za korištenje spornog pozdrava u svojoj pjesmi

simbola, znakova ili uniformi), ali je nužno da ono, osim što je javno, bude „poticateljsko“ kako bi se uopće moglo svrstati u opisano kažnjivo ponašanje. Munivrana Vajda i Šurina Marton prilikom analiziranja članka također navode kako Kazneni zakon ne koristi prethodno spomenute mogućnosti putem kojih Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji ostavlja državama da kazneno djelo propisano st. 4 prilagode vlastitim pravnim okvirima²², ali i da navedeni stavak ne naglašava zločine europskih sila Osovine (s posebnim naglaskom na Holokaust), zbog čega je Hrvatska već primila upozorenje od strane Europske komisije.

Među ključna obilježja čl. 325 moguće je uvrstiti i činjenicu da se njime ne propisuje kažnjivost samo onog govora mržnje koji ima potencijal narušiti javni red i mir, odnosno onoga koji bi se smatrao ugrožavajućim ili pogrđnim, ali i da izrijekom propisuje kažnjivost pokušaja djela (iz st. 1 i st. 4), koji se inače, s obzirom na propisanu kaznu zatvora, ne bi sankcionirali (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 441-444; 449). U konačnici, iako navedeni članak ostavlja otvorenim pitanje definicije mržnje, potrebno je naglasiti kako je sam zločin iz mržnje definiran u članku 87. st. 21. Kaznenog zakona kao „kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe“ te se na temelju istog članka prepoznaje kao otegotna okolnost (KZ/24)²³.

Osim čl. 325 Kaznenog zakona, zasebno su propisane sankcije za posebne oblike govora mržnje, pri čemu je prvenstveno riječ o izravnom i javnom poticanju na genocid (čl. 88. st. 3. KZ-a), a inkriminirano je i izravno i javno poticanje na zločin agresije (čl. 89. st. 3. KZ-a) te javno poticanje na terorizam (čl. 99. KZ-a)²⁴, pri čemu je za navedena kaznena djela propisana kazna zatvora od jedne do deset godina (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 442).

(Jutarnji.hr, 2024; Narod.hr, 2024), dok predsjednik Vlade Andrej Plenković kritizira istup dubrovačkog gradonačelnika (također člana HDZ-a) koji je tim pozdravom zaključio svoje obraćanje na javnom skupu (Index.hr, 2024). O ovoj problematici raspravljam u nastavku rada.

²² Iste autorice u tom kontekstu navode kako je, zbog činjenice da Kazneni zakon ne ograničava sankcioniranje „na negiranje samo onih međunarodnih zločina koji su utvrđeni pravomoćnom presudom domaćeg, hrvatskog ili pak međunarodnog suda“, u Hrvatskoj u teoriji moguće biti osuđen za negiranje genocida nad Armencima ili Kurdima (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 444).

²³ No, govor mržnje, kao kazneno djelo propisano čl. 325 Kaznenog zakona, može se smatrati tek zločinom iz mržnje u širem smislu (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2019: 404).

²⁴ S obzirom na to da je „praktična važnost tih inkriminacija do sada bila neznatna“ (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 442), navedeni članci neće biti posebno adresirani u daljnjem djelu rada.

Naposlijetku, osim putem Kaznenog zakona, govor mržnje hrvatski pravni okvir sankcionira i u obliku prekršaja, odnosno putem prekršajnih zakona²⁵. Među njima je potrebo spomenuti Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima (koji kao prekršaj propisuje „pokušaj unošenja, unošenje i isticanje transparenta, zastave ili druge stvari s tekstom, slikom, znakom ili drugim obilježjem kojima se iskazuje ili potiče mržnja ili nasilje na temelju rasne, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti“, za što propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do 30 dana, odnosno „pjevanje pjesama ili dobacivanje poruka čiji sadržaj iskazuje ili potiče mržnju ili nasilje na temelju rasne, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti“ za koji propisuje višu novčanu ili kaznu zatvora od 30 do 60 dana (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 442), Zakon o suzbijanju diskriminacije, koji već samo poticanje na diskriminaciju definira kao diskriminaciju, Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira (koji prema čl. 5 inkriminira javno izvođenje, reproduciranje pjesama, skladba i tekstova te nošenje ili isticanje simbola kojima se remeti javni red i mir, kao i javno vrijeđanje te koji za isto propisuje novčanu kaznu u iznosu od 700 do 4.000 eura ili pak kaznu zatvora do 30 dana²⁶), Zakon o javnom okupljanju (prema kojem je sloboda izražavanja na javnim okupljanjima ograničena zabranom pozivanja i poticanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju) te niz zakona koji se ubrajaju u medijsko zakonodavstvo²⁷ (Hlebec i Gardašević, 2021: 19-22; Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 442)

Iz predstavljenog zakonskog okvira moguće je zaključiti kako, iako govor mržnje nije zapostavljena pravna kategorija, niz odredbi kojima se nastoji obuhvatiti taj fenomen vrlo lako može dovesti do pojave pravne nesigurnosti, posebice uzevši u obzir da se kazneno i prekršajno zakonodavstvo u pojedinim aspektima preklapa.

4.3. Sudska praksa u kontekstu govora mržnje

Kao što je to učinjeno i kod analize sudskih procesa koji su se bavili verbalnim deliktom, za početak će se navesti brojke povezane sa sudskom praksom kaznenog progona govora mržnje.

²⁵ Vasiljević (2016: 142) navodi kako se govor mržnje u Hrvatskoj najčešće kažnjava upravo putem ovih zakona.

²⁶ Potrebno je istaknuti kako se visina propisanih zakonskih sankcija u Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira znatno povećala izmjenama Zakona usvojenima 2023. godine, a koje su prije za djela počinjena prema čl. 5 iznosile od 20 do 150 eura. Navedena povećanja proizlaze iz shvaćanja prethodno propisanih novčanih kazni kao neprimjerenima i neusklađenima s visinom i težinom prekršajnopравnih sankcija kojima se drugim propisima sankcioniraju usporedivi prekršaji te se vjeruje kako su novi, veći iznosi novčanih kazni u većoj mjeri prilagođeni zahtjevima vremena i vrijednostima koje se želi zaštititi. Također, ističe se i odvracajući element kojim se želi djelovati na buduće (ne)činjenje prekršaja sankcioniranim ovim Zakonom (Iusinfo.hr, 2024).

²⁷ Navedeni se zakoni ne odnose na prekršaj koji može počinuti pojedinac, već zabranjuju sadržaj koji obuhvaća govor mržnje (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 442).

Općenito govoreći, u Hrvatskoj je moguće izdvojiti relativno mali broj evidentiranog govora mržnje, što ukazuje na činjenicu da se takva kaznena djela i dalje ne prijavljuju u onoj mjeri u kojoj se ostvaruju, ali i da nadležna tijela potencijalno ne raspoznaju dotične radnje kao kazneno djelo (Iusinfo.hr, 2024). O tome govori i Vasiljević (2016: 146), koja ističe kako je 2015. godina polučila brojne istupe u kojima se tematizirala rehabilitacija NDH, ali i kako su javne osobe i mediji postali sve češći „korisnici“ govora mržnje u javnom prostoru, no kako je vrlo mali udio tih slučajeva procesuiran i sankcioniran (Vasiljević, 2016: 146). Takve navode potvrđuje i statistika pa je tako u razdoblju od početka siječnja 2013. do kraja lipnja 2016. godine zabilježeno je 19 pravomoćnih presuda koje su se odnosila na 24 osobe, dok se osuđujuća presuda donesena u slučajevima njih 23, a samo je jedna osoba pravomoćno oslobođena. Pritom, sve su se presude odnosile na čl. 325 st. 1 Kaznenog zakona. Zanimljivo je istaknuti i da je (u analiziranom vremenu) većinom riječ o počiniteljima mlađe životne dobi te da je samo jedna osoba od njih 24 bila ženskog spola, a kazneno je djelo u čak 17 tih slučajeva počinjeno putem društvenih mreža. Isto tako, u odnosu na 23 osuđenih počinitelja izrečena je uvjetna osuda, no visina izrečene kazne zatvora, kao i roka provjeravanja, bitno se razlikuju za svaki od tih slučajeva (naime, sudovi su izricali kazne zatvora u trajanju od jednog mjeseca do jedne godine) (Munivrana Vajda i Šurina Marton, 2016: 445-446). Osim navedenih statističkih podataka, ističe se i „dugogodišnji trend zanemarivog broja prijave i presuda“ vezanih uz st. 4 čl. 325 te je tako 2014. prvi puta došlo do prijave takvog kaznenog djela, pri čemu počinitelj u konačnici nije osuđen. Iste je godine, s druge strane, zabilježeno ukupno osam osuda za kazneno djelo iz st. 1 istog članka (Herceg Pakšić, 2017: 239).

K tome, kao značajnu karakteristiku sudske prakse u ovom pitanju Gong ističe činjenicu da je govor mržnje u hrvatskom pravosudnom sustavu najčešće sankcioniran kao prekršaj (iako bi se istovremeno značajan broj tih slučajeva trebao kazneno procesuirati), pri čemu prekršajni sudovi u velikoj mjeri pribjegavaju institutu ublažavanja kazne, čak i u onim slučajevima kada je okrivljenik ponovio prekršaj. Također, u obzir se nerijetko uzimaju i olakotne okolnosti, među kojima se najčešće radi o izostanku štete (povreda dostojanstva i strah koji je žrtva proživjela se pritom zanemaruju) (Gong.hr, 2024).

Kada je riječ o istaknutijim sudskim procesima vezanim za govor mržnje, moguće je navesti slučaj u kojemu je Vlatko Marković, tadašnji predsjednik Hrvatskog nogometnog saveza, izjavio kako homoseksualci neće dobiti priliku igrati u hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji dokle god je on na

čelu HNS-a, nadodajući kako „na svu sreću, nogomet igraju samo zdravi ljudi“ (Kulenović, 2016: 37). Marković je na prvu oslobođen od Županijskog suda u Zagrebu, kako bi ta presuda u konačnici bila pobijena od Vrhovnog suda, utvrđujući kako je riječ o izravnoj diskriminaciji (Kulenović, 2016: 37). No, Gong ističe kako je Vrhovni sud tu odluku donio tek krajem 2012., iako je kazneno djelo počinjeno 2010., smatrajući da bi pravovremenost presude uvelike pridonijela svijesti javnosti o konceptu govora mržnje i sankcijama koje su za njega propisane (Gong.hr). Drugi takav slučaj odnosi se na kastavskog župnika Franju Jurčevića, koji je putem društvenih mreža napao gay povorku, a koji je pred Županijskim sudom u Rijeci osuđen zbog diskriminacije i poticanja na istu (Kulenović, 2016: 37). Od novijih je pak slučajeva, primjerice, moguće navesti onaj iz 2023. u kojem je počinitelj izvrijeđao dostavljača azijskog podrijetla (cijeli se događaj kasnije prenosio i na društvenim mrežama te putem medija), a u konačnici mu je izrečena uvjetna kazna zatvora (Pučka pravobraniteljica, 2023: 141-142).

U hrvatskom je kontekstu također relevantno osvrnuti se na praksu suda kada je riječ o slučajevima koji su povezani s NDH, ustaškim simbolima ili pozdravima te pjesmama i predmetima. Naime, analiza sudske prakse dostupne na stranicama Vrhovnog suda ukazuje na to je u značajnom broju slučajeva isticanje ustaških simbola ili korištenje pozdrava „Za dom spremni“ u konačnici prepoznato kao kazneno djelo te samim time sankcionirano, no navedeni su i dalje predmet sudskih i političkih nesuglasica. Tako se, primjerice, na pojedinim medijskim portalima osuđuje kažnjavanje isticanja simbola HOS-a, naglašavajući nedorečenost zakona na temelju kojih se izriču navedene presude (Narod.hr, 2024), dok drugi portali ističu kako je u razdoblju od pet i pol godina zbog javnog isticanja pozdrava „Za dom spremni“ izrečeno 13 osuđujućih presuda te kako, iako je pojedinim Zakonima koji adresiraju navedeno kazneno djelo predviđena i zatvorska kazna do 30 dana, ona ni u jednom od ovih slučajeva nije izrečena (čak ni uvjetno). Kazne su, kako navodi medijski portal, u nekim slučajevima bile i manje od onih koje su propisane kao minimalne (Jutarnji.hr, 2024).

U svijetlu sankcioniranja radnji povezanih sa ustaškim režimom, kao jedan od „najvećih“ slučajeva ove kategorije ističe se onaj u kojem je nogometaš Josip Joe Šimunić za uzvik spomenutog pozdrava na stadionu u konačnici kažnjen iznosom od 25.000 kuna, nakon što je prvostupanjski sud utvrdio kako je pozdrav simbol totalitarnog režima NDH te da, kao takav, predstavlja manifestaciju rasne ideologije i mržnju prema drugima na temelju njihovih objektivnih

karakteristika (Hlebec i Gardašević, 2021: 24). Nasuprot tome predstavlja se slučaj pjevača Marka Perkovića Thompsona, koji pozdrav „Za dom spremni“ spominje u jednoj od svojih pjesama²⁸ te kojeg stoga izgovara već niz godina na svojim nastupima. U njegovom je slučaju, pak, protivno dotadašnjim primjerima sudske prakse, donesena oslobađajuća presuda²⁹, a pozdrav se u ovom kontekstu interpretira kao sastavni dio pjevačevog ustaljenog "umjetničkog izričaja" (Jutarnj.hr, 2024). Ipak, Hlebec i Gardašević navode kako je relevantan broj slučajeva u kojima su se sudovi, kao i sam Ustavni sud³⁰, opredijelili za sankcioniranje izjava i radnji kojima se aludira na NDH i njezin režim (2021: 24).

Navedena je problematika adresirana u političkoj sferi 2021. godine raspravama o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona na kojima je predstavljena inicijativa (predvođena SDP-om i Židovskom općinom Zagreb) da se nakon članka 325. nadodaje članak 325. a) „Isticanje obilježja nacionalsocijalizma, fašizma, ustaškog i četničkog³¹ pokreta ili režima”, kojim bi se onoga "tko u javnom prostoru koristi, ističe, nosi na odjeći ili pokazuje na drugi način simbole, parole, slogane, zastave, znakove, oznake, slike, imena, nadimke, nazive, pozdrave, pokliče, načine pozdravljanja, geste, odore ili njihove dijelove ili druga obilježja fašističkog, nacionalsocijalističkog, ustaškog i četničkog pokreta ili režima ili njihovih vodećih osoba ili postrojbi" kaznilo kaznom od šest mjeseci do tri godine zatvora (u slučaju da je djelo počinjeno putem medija ili društvenih mreža, ili se radi o proizvodnji i distribuciji spomenutih obilježja i predmeta, kazna bi mogla iznositi do

²⁸ Potrebno je navesti i kako je samo nekoliko mjeseci ranije Visoki prekršajni sud donio presudu kojom je drugi pjevač pravomoćno prekršajno kažnjen zbog javnog izvikivanja pozdrava "Za dom spremni" prilikom pjevanja iste pjesme navedenog izvođača (Jutarnj.hr).

²⁹ Odluka Visokog prekršajnog suda u ovom se slučaju poziva na hrvatski Ustav (konkretno na članke 1., 16., 39. i 38.), Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak 7. i 10.) te sudsku praksu Europskog suda za ljudska prava, kao i na „Dokument dijaloga“ donesen od strane Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima (Sudovi.hr, 2024).

³⁰ U svojem Priopćenju za javnost Ustavni sud je zauzeo sljedeće stajalište: „U odnosu na pozdrav „Za dom, spremni“, Ustavni sud je u nekoliko svojih odluka izrazio jasno stajalište da je riječ o ustaškom pozdravu Nezavisne Države Hrvatske te da taj pozdrav nije u skladu s Ustavom Republike Hrvatske.“ (Priopćenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: SuP-O-1212020, prema Josipović, 2020: 658). Josipović u tom kontekstu navodi kako je i Europski sud za ljudska prava, kao i domaći sudovi, jasno utvrdio da pozdrav „Za dom spremni“ potiče mržnju na temelju rasne, nacionalne i vjerske pripadnosti, čime je posebno u suprotnosti s člancima 14., 15. i 38. Ustava (Josipović, 2020: 661).

³¹ Sudska praksa ukazuje i na kažnjavanje isticanja četničkih simbola na temelju čl. 5 Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, kao što je to bio slučaj kada je počinitelj pjevao pjesme koje veličaju tzv. SAO Krajinu, pri čemu je nosio odjevne predmete s istaknutim simbolima, a što je i javno objavljeno na društvenim mrežama (Slobodnadalmacija.hr, 2024) ili pak kada su počinitelji na javnom mjestu nosili kape s istaknutim neprimjerenim simbolima (u tom su slučaju sporne kape i oduzete) (Narod.hr, 2024).

četiri, odnosno pet godina zatvora).³² (Portalnovosti.com, 2024). No, spomenuta inicijativa u konačnici nije usvojena te tako pravno uređenje ove problematike dan danas predstavlja svojevrsnu sivu zonu hrvatskog pravosudnog sustava, kao i područje o kojemu niti sama vlast nije uspostavila konsenzus³³. Kao ilustracija navedenog najbolje može poslužiti i stav ključnih političkih aktera prema najrecentnijim događajima koji su se zbili u Imotskom početkom kolovoza 2024., gdje su se pjevale ustaške pjesme te isticali pozdravi i obilježja (snimke čega su se proširile putem društvenih mreža), a koje je predsjednik RH osudio i pozvao na uspostavu adekvatnih sankcija, s čime se složila i vladajuća stranka HDZ, ali ističući kako se predsjednik ne zalaže jednako glasno za sankcioniranje isticanja simbola koje je moguće povezati s komunističkim režimom³⁴ (24sata.hr, 2024).

U kontekstu suvremenog doba korisno je naposljetku analizirati i govor mržnje koji se vrši putem društvenih mreža, s obzirom da takav njegov oblik obuhvaća velik udio ukupne zloupotrebe slobode izražavanja, ali istovremeno i velik udio onog govora mržnje koji prolazi bez sankcija, odnosno koji se niti ne prijavljuje. U analiziranim je presudama riječ o slučajevima gdje su počinitelji putem društvenih mreža poticali na nasilje i mržnju prema osobama homoseksualne orijentacije, policijskim službenicima i njihovoj djeci, pripadnicima srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj (uz dijeljenje materijala koji pozivaju na mržnju prema spomenutoj skupini) te prema pripadnicima hrvatske nacionalnosti (isti je počinitelj izvršio grubom omalovažavanju i Republiku Hrvatsku, njezinu zastavu i grb). U prva dva slučaja izrečena je kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci uz uvjetnu osudu u trajanju od jedne godine, dok je u trećem slučaju okrivljenik osuđen na kaznu zatvora od osam mjeseci, ali uz uvjetnu osudu u trajanju od četiri godine, a u

³² Ipak, Alaburić u tom kontekstu naglašava kako sankcioniranje ustaškog pozdrava isključivo putem Kaznenog zakona nije poželjno, s obzirom na to da temeljna načela kaznenog prava i međunarodne konvencije upućuju na to da kazneni progon treba koristiti samo za „najteže povrede osobnih i društvenih vrijednosti, odnosno za rasistički, diskriminatorni govor kojim se potiče ili može potaknuti na nasilje i mržnju prema ranjivim društvenim skupinama“. Sukladno tome, govor koji ne uzrokuje neposredne štetne posljedice može se regulirati i prekršajnom pravnom zaštitom. Osim toga, odvjetnica ističe kako je u Hrvatskoj također prisutan spor oko toga je li pozdrav „Za dom spremni“ samo ustaški pozdrav ili ga se može vezati i uz Domovinski rat te ističe nužnost da se zakonodavac o tome precizno i jasno izjasni (Portalnovosti.com).

³³ Svojedobno je i bivši ministar pravosuđa i uprave, Ivan Malenica, izjavio kako ustaški pozdrav može biti opravdan u „komemorativne svrhe“ te kako Vlada nema u planu njegovu izravnu zabranu (Josipović, 2020: 676).

³⁴ U ovom se svijetlu posebno relevantnim može predstaviti slučaj Europskog suda za ljudska prava Vajnai v. Hungary iz 2008., u kojem je navedeni sud poništio Mađarsku osuđujuću presudu prema političaru koji je na jednom skupu na kojem je bio govornik nosio crvenu petokraku na jakni. Naime, Sud je argumentirao kako je prošlo je već dva desetljeća od pada komunističke diktature, u kojima se Mađarska pokazala kao stabilna demokracija, te kako simboli poput crvene zvijezde petokrake mogu imati više mogućih značenja, zbog čega bi zabrana korištenja istog u određenim kontekstima mogla biti nepravdna (Hlebec i Gardašević, 2021: 27).

posljednjem na zatvor od deset mjeseci, uz uvjetnu osudu u trajanju od tri godine (Iusinfo.hr, 2024).

5. Zaključak

Sloboda izražavanja temeljno je ljudsko pravo, sadržano u različitim međunarodnim sporazumima te u ustavnim odredbama Republike Hrvatske, od ključne važnosti za osobni razvoj pojedinca te opstanak demokratske zajednice. Ipak, analiza provedena u ovome radu pokazuje kako ona istovremeno nije i apsolutno pravo pojedinca, što potvrđuju i jugoslavenski i hrvatski kaznenopravni okvir, koji navedenu slobodu ipak u propisanim slučajevima ograničavaju.

S jedne strane, jugoslavenski je socijalistički režim slobodu izražavanja ograničavao primarno putem zakonskih odredbi „Neprijateljske propagande“, „Izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“ te „Povrede ugleda SFRJ“, iza kojih je stajala politička motivacija da se društveno-politički sustav očuva od potencijalnih kritika i neistomišljenika, često proglašavajući počinitelje istih neprijateljima države. Pritom su sudovi nadležni za implementaciju takvih zakona, zajedno s pojedincima na vlasti (zbog čega se nerijetko govori o političkoj instrumentalizaciji sudova) držali monopol nad istinom, na temelju čega su uživali pravo da sami određuju pravi karakter izraženog mišljenja, a sukladno njemu izriču i presude. Kao posljedica navedenog, presude u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj proizlazile su u velikoj mjeri iz arbitrarnog odlučivanja sudova, često na temelju manjkavih dokaza i ne uvažavajući sve okolnosti, a verbalni je delikt zauzimao značajno mjesto u ukupnosti političkog kriminala.

Suvremeni liberalno-demokratski poredak Republike Hrvatske također propisuje ograničenja slobode govora, etiketiranjem neprimjerenih riječi kao govor mržnje, pri čemu se kao temeljni objekt takvog izražavanja misli označavaju društvene skupine (ili njihovi pripadnici) na temelju svojih objektivnih karakteristika. Može se uočiti kako su zakonske odredbe i u ovom slučaju nedovoljno precizno određene, a sam koncept govora mržnje ne pronalazi svoju definiciju u zakonskom okviru. Ipak, sudske su presude, za razliku od prethodnog slučaja, rijetke. Osim toga, osuđujuće presude u velikoj se mjeri oslanjaju na uvjetnu kaznu, a problematičnom se može smatrati i njihova pravovremenost. K tome, problematika sankcioniranja ovog kaznenog djela uvelike je otežana u suvremenom kontekstu društvenih mreža i komunikacijskih kanala koji vrlo

lako omogućuju anonimnost, a široka primjena govora mržnje putem njih postupno uzrokuje njegovu normalizaciju.

Uzevši u obzir takve nalaze istraživanja, moguće je zaključiti kako je pred suvremenu sudsku praksu demokratskih država stavljen izazov balansiranja prava na slobodu izražavanja i njegovog ograničavanja u onim slučajevima u kojima je to u demokratskom društvu uistinu nužno (Alaburić, 2002: 3). Pritom, prošlost može poslužiti kao primjer što se može dogoditi kada takvo ograničavanje previše služi političkome, a sadašnjost se treba voditi principom prema kojem se govor kojemu je moguće nadjenuti attribute kao što su šokantno, uznemirujuće ili kritično ne bi nužno trebao odmah etiketirati kao govor mržnje.

Literatura

Aidinoff, M. Bernard i Anderson, Kenneth (1989) *Increasing Turbulence: Human Rights in Yugoslavia*. New York: Human Rights Watch.

Alaburić, Vesna (2002) *Sloboda izražavanja u praksi Europskog suda za ljudska prava*. Zagreb: Narodne novine.

Arlović, Mato (2016) Pravo na slobodu izražavanja misli (ustavnopravni okvir i ustavnosudska praksa u Republici Hrvatskoj). *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 53 (2): 377-411.

Cvijanović, Hrvoje (2016) Govor kao verbalni i simbolički prostor slobode i političkog: američki poučak i govor mržnje u EU i Hrvatskoj. U: Kulenović, Enes (ur) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. (str. 61-121). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Gardašević, Đorđe (2016) Govor mržnje i hrvatski ustavnopravni okvir. U: Kulenović, Enes (ur) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. (str. 151-187). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Gong.hr (2016) Javno osuđivati govor mržnje. <https://gong.hr/2016/01/18/javno-osudivati-govor-mrznje/>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

Herceg Pakšić, Barbara (2017) Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Europskim sudom za ljudska prava. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 67 (2): 229-253.

Hlebec, Igor i Gardašević, Đorđe (2021) Pravna analiza govora mržnje. *Pravnik*, 55(107): 9-35.

Igrački, Jasmina (2018) Kaznena politika i recidivizam. *Pravni život: časopis za pravnu teoriju i praksu*, 1(9): 641-651.

Indeks.hr (2024) DORH provodi izvide nad HDZ-ovcem koji pozdravlja sa "za dom spremni". <https://www.index.hr/vijesti/clanak/dorh-provodi-izvide-nad-hdzovcem-koji-pozdravlja-sa-za-dom-spremni/2584640.aspx>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Iusinfo.hr (2021) Govor mržnje na društvenim mrežama kroz sudsku praksu. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/govor-mrznje-na-drustvenim-mrezama-kroz-sudsku-praksu-44756>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

Iusinfo.hr (2023) Predloženim izmjenama drastično povećane novčane kazne za prekršaje protiv javnog reda i mira. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/predlozenim-izmjenama-drasticno-povecane-novcane-kazne-za-prekrsaje-protiv-javnog-reda-i-mira-54773>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Iusinfo.hr (2020) Vrlo mali broj zločina iz mržnje posljedica je neprijavlivanja i neprepoznavanja djela. <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/vrlo-mali-broj-zlocina-iz-mrznje-posljedica-neprijavlivanja-i-neprepoznavanja-djela-40539>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

Josipović, Ivo (2020) Prekršajna odgovornost za promicanje ideologija suprotnih Ustavu Republike Hrvatske. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 27 (2): 637-680.

Jutarnji.hr (2016) Smrt komunizmu, verbalni delikt narodu (Zašto kažnjavati mržnju). <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/smrt-komunizmu-verbalni-delikt-narodu-zasto-kaznjavati-mrznju-4064631>. Pristupljeno 26. srpnja 2024.

Jutarnji.hr (2015) Jutarnji istražuje: Znete li koliko je ljudi kažnjeno zbog ustaškog pozdrava „Za dom spremni“? Rezultati su poražavajući! <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/jutarnji-istrazuje-znete-li-koliko-je-ljudi-kaznjeno-zbog-ustaskog-pozdrava-za-dom-spremni-rezultati-su-porazavajući-298633>. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

Jutarnji.hr (2019) Prva pravomoćna presuda za pjesmu Čavoglave: Pjevač kažnjen zbog Za dom spremni. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/prva-pravomocna-presuda-za-pjesmu-cavoglave-pjevac-kaznjen-zbog-za-dom-spremni/2108445.aspx>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Jutarnji.hr (2019) Thompson smije vikati „Za dom...“ Neočekivani preokret na Visokom prekršajnom sudu: Sudsko vijeće odlučilo da uzvikom 'ZDS' pjevač ne krši zakon. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/thompson-smije-vikati-za-dom-neocekivani-preokret-na-visokom-prekršajnom-sudu-sudsko-vijece-odlucilo-da-uzvikom-zds-pjevac-ne-krsi-zakon-9735163>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Kulenović, Enes (2016) Sloboda govora i govor mržnje. U: Kulenović, Enes (ur) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. (str. 21-61). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Kulenović, Enes (2016) Uvod. U: Kulenović, Enes (ur) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. (str. 7-21). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Matica.hr (2015) Delikt mišljenja kao kriminal. <https://www.matica.hr/vijenac/563/delikt-misljenja-kao-kriminal-24853/>. Pristupljeno 29. srpnja 2024.

Matica.hr (2021) Tito – vrhovni komandant povrijeđena ugleda. <https://www.matica.hr/vijenac/709/tito-vrhovni-komandant-povrijeena-ugleda-31621/>. Pristupljeno 29. srpnja 2024.

Miškulin, Ivica (2021) *Usta širom zatvorena. Delikt mišljenja u komunističkoj Hrvatskoj 1980.-1990.* Zagreb: AGM.

Munivrana Vajda, Maja (2013) Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, IV* (1): 131-144.

Munivrana Vajda, Maja i Šurina Marton, Andrea (2016) Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 23* (2): 435-467.

Munivrana Vajda, Maja i Šurina Marton, Andrea (2019) Zločini iz mržnje u Republici Hrvatskoj – neki teorijski i praktični prijevori. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 26* (2): 389-416.

Narod.hr (2024) Obilježja HOS-a ponovno na udaru: Razlog su nedorečeni zakoni i medijska hajka. <https://narod.hr/hrvatska/obiljezja-hos-a-ponovno-na-udaru-razlog-su-nedoreceni-zakoni-i-medijska-hajka>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Narod.hr (2022) Policija privela mladiće u Pačetinu: Nosili kape sa srpskim kokardama. <https://narod.hr/hrvatska/policija-privela-mladice-u-pacetinu-nosili-kape-sa-srpskim-kokardama>. Pristupljeno 8. kolovoza 2024.

Narod.hr (2020) Unatoč najavama Slavice Lukić presuda u korist Thompsona nije srušena. https://narod.hr/hrvatska/unatoc-najavama-slavice-lukic-presuda-u-korist-thompsona-nije-srusena#google_vignette. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Narodne novine (2024) Kazneni zakon. *Narodne novine d.d.*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22.

Oklobdžija, Mirjana (1987) Kritika društva – delikt mišljenja? *Revija za sociologiju*, 18(3-4): 55-62.

Portalnovosti.com (2021) Zabrana na čekanju. <https://portalnovosti.com/zabrana-na-cekanju>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Pučka pravobraniteljica (2023) Izvješće pučke pravobraniteljice za 2023. godinu. https://www.ombudsman.hr/hr/download/izvjescje_pucke_pravobraniteljice_za_2023_godinu/?wpdmdl=18399&refresh=66a75b0d562651722243853. Pristupljeno 1. kolovoza 2024.

Slobodnadalmacija.hr (2023) Zbog četničkih pjesama kninska policija privela 63-godišnjaka: na nastupima je nosio simbole ‘SAO Krajine’. <https://slobodnadalmacija.hr/split-i-zupanija/zagora/zbog-cetničkih-pjesama-kninska-policija-privela-63-godisnjaka-na-nastupima-je-nosio-simbole-sao-krajine-1316483>. Pristupljeno 8. kolovoza 2024.

Sudovi.hr (2020) Priopćenje za javnost. <https://sudovi.hr/sites/default/files/priopcenja/2020-10/Priopcenje%20za%20javnost%204%20lipnja%202020.pdf>. Pristupljeno 7. kolovoza 2024.

Šeks, Vladimir (1986) *Delikt mišljenja*. Beograd: Vladimir Šeks.

Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/90)

Vasiljević, Snježana (2016) Diskriminatorni govor i govor mržnje u europskom pravnom okviru. U: Kulenović, Enes (ur) *Govor mržnje u Hrvatskoj*. (str. 121-151). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Vlasnović, Marin (2022) Ivica Miškulin, Usta širom zatvorena. Delikt mišljenja u komunističkoj Hrvatskoj 1980.-1990. (Zagreb: AGM, 2021), 273 str.. *Časopis za suvremenu povijest*, 54 (3): 796-800.

Vranek, Tena i Petković, Krešimir (2024) Ravnopravnost spolova u kazenoj politici prema nametljivom ponašanju u Hrvatskoj. *Političke perspektive*, 14 (1): 115-143.

24sata.hr (2024) HDZ osudio ustaške simbole, ali i napao Milanovića: Šuti kad se vijori jugokomunistička zastava. <https://www.24sata.hr/news/hdz-osudio-ustaske-simbole-ali-napao-milanovica-kad-se-vijori-jugokomunistica-zastava-suti-998392>. Pristupljeno 8. kolovoza 2024.

Sažetak

Rad se bavi područjem kaznene politike te predstavlja usporedbu kaznenih politika u sklopu socijalističkog poretka SFRJ te liberalno-demokratskog poretka Republike Hrvatske, točnije politike verbalnog delikta i govora mržnje kao njihovih segmenata. Sukladno tome, cilj rada jest istražiti na koji se način prelaskom iz jednog političkog sustava u drugi promijenio pristup kažnjavanju verbalnih prijestupa, odnosno koliko se i na koji način promijenilo i samo poimanje onoga što je zabranjeno govoriti. Na početku rada predstavlja se teorijski okvir u kojemu se definira pojam slobode i slobode izražavanja koja iz nje proizlazi, kao i njihov ustavnopravni okvir te opravdanje za ograničavanje, kako bi se zatim analizirali različiti aspekti verbalnog delikta i govora mržnje, počevši od njihove pravne definicije i kažnjivih ponašanja na koja se odnose, sankcija koje su za njih propisane pa sve do njihove implementacije u području sudbene politike.

Ključne riječi: kaznena politika, verbalni delikt, govor mržnje, sloboda izražavanja, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Republika Hrvatska